

Albrecht Classen, *The Forest in Medieval German Literature: Ecocritical Readings from a Historical Perspective*, Lexington Books, Lanham–Boulder–New York–London 2015, ss. 243

Albrecht Classen jest autorem kilkadziesiątu prac, których tematyka koncentruje się najczęściej wokół europejskiej, a szczególnie niemieckiej literatury w długim okresie od 800 do 1800 r. Dotychczasowe zainteresowania badawcze autora wiązały się z tematami kobiet i seksualności oraz przemocy i kary. W swoich najnowszych pracach Classen kieruje swoją uwagę na świat przyrody (CLASSEN 2012, 2014a, 2014b, 2014c, 2017). Tematem książki *The Forest in Medieval German Literature* jest funkcjonowanie motywu lasu w średniowiecznej literaturze niemieckiej (1170–1500); autor bada rolę, jaką przestrzeń lasu odgrywa w narracjach dzieł, oraz podejście autorów średniowiecznych do konstruowania i aranżacji tej przestrzeni.

Warto na początku przyjrzeć się założeniom metodologicznym zaproponowanym przez Classena we wstępie do jego pracy. Autor wychodzi od założenia, które przyświeca całemu nurtowi badań środowiskowych — zrozumieć lepiej kulturę poprzez badanie relacji człowieka z przyrodą. Pokazuje, że jest świadomy zarówno ogromnej wielości podejść do problemu badania przyrody i bogatej literatury tego tematu, jak i wpływowej tradycji intelektualnej i konwencjonalizacji opisów przyrody w średniowieczu.

We wstępie Classen zwięźle opisał poglądy autorytetów chrześcijańskich i poetów na las oraz liczne toposy z nim związane. Kluczowym założeniem autora jest jednak wyłączenie ze swojego studium aspektów fizyczno-przyrodniczych i ekonomiczno-społecznych przyrody. Mimo że autor podsumowuje dotychczasowe badania w tych nurtach i zaznacza doniosłość ustaleń historii środowiskowej, to dodaje, że przedmiotem zainteresowania jego pracy będą wyłącznie narracje dzieł literackich. Przytoczone zostają słowa Richarda C. Hoffmana, według którego kultura i natura, rzeczywistość przyrodnicza i rzeczywistość tekstów oraz artefakty tworzone przez człowieka i ich przyrodnicze inspiracje nie mogą być traktowane rozłącznie. Jest to godne pochwały nawiązanie do klasycznego modelu historii środowiskowej, który jednak zostaje bez uzasadnienia odrzucony. Jest to moim zdaniem największy zarzut metodologiczny, który można postawić pracy Classena. Zgodnie ze wzmiankowanym modelem nie jest bowiem możliwe oderwanie pojedynczego aspektu badań nad przyrodą, jakim jest narracja jej dotycząca, bez utraty wiarygodności badań (HOFFMANN 2014, s. 1–20). Nie jest też możliwe pełne wprowadzenie w życie postulatu badań ekokrytycznych, który podtrzymuje Classen, bez skupienia się na istocie natury jako samodzielnym bycie i bez docenienia wagi interakcji między przyrodą a człowiekiem na wielu poziomach. Warto jednak zwrócić uwagę na odniesienie się przez autora do jeszcze jednego nurtu współczesnej humanistyki — zwrotu przestrzennego. Classen w swojej pracy wielokrotnie przykłada wielką wagę do przestrzeni lasu, analizując ją z dużą starannością.

Z uwagi na ogromną ilość materiału Classen zaznacza konieczność ograniczenia wyboru źródeł do kluczowych romansów rycerskich, poezji epickiej i wczesnonowożytnej prozy. W każdym z rozdziałów omówiony został obraz lasu przedstawiony w jednym z dzieł lub przez jednego z autorów. Konstrukcja wszystkich tych części jest powtarzalna, składa się z: krytyki źródła, streszczenia całości bądź znacznej partii utworu wraz z omówieniem roli,

którą odgrywa w nim las, oraz wniosków końcowych. Jak postaram się pokazać, schemat ten nie jest słusznym wyborem. Narracja książki chwilami kieruje autorem, Classen przytacza często wiele zbędnych informacji i rozwleka rozdziały przy pomocy niepotrzebnych streszczeń. Powtarzalny kwestionariusz badawczy wykorzystywany przy analizie każdego z dzieł skłania do wniosku, że dużo lepszym wyjściem byłoby uzależnienie podziału treści książki od zagadnień rozpatrywanych w przypadku kolejnych utworów, nie zaś ich autorów.

W pierwszym rozdziale Classen przedstawia trzy utwory Hartmanna von Aue: oparte na twórczości Chrétiena z Troyes *Erec* i *Iwein* oraz dzieło późniejsze — *Gregorius*. Omawiając pierwszy z utworów, przedstawia liczne kategorie, za pomocą których dekonstruuje narrację dzieła. Według Classena Hartmann przedstawia dwa poziomy fabularne — fizyczny i duchowy; las posiada swoje reprezentacje na obu tych poziomach, będąc dla Ereca wyzwaniem zarówno dla ciała, jak i dla duszy. Ogromną wagę odgrywa on w rozwoju bohatera, jest to — zdaniem Classena — swoista scena, na której autor poematu reżyseruje scenografią tak, by bohater skonfrontował wyznawane przez siebie zasady etyczne i podsumował swoje życie. Badacz zauważa w dziele również klasyczne przeciwstawienia natury kulturze. W *Erecu* funkcję tę spełnia kreacja społeczeństw leśnych — gigantów i bandytów, jako grup o całkowicie odmiennej etyce. Kolejne przeciwstawienie tworzą las i dwór; w tym kontekście ukazane zostaje, jak wydostanie się z lasu kończy trudy bohatera. Classen dokładnie analizuje przestrzeń przyrody, pokazując, że jest ona niejednorodna i zmienna w toku narracji. Las jest przerażającym miejscem próby tylko wtedy, gdy bohater musi zostać na nią wystawiony, a pięknym *locus amoenus*, gdy odmalowane zostają w nim sceny miłosne lub myśliwskie. Obraz lasu potrafi zmienić się diametralnie w obrębie kilku wersów tekstu — bohater zgubiony w lesie otoczony jest przez przestrzeń skrajnie wrogą, podczas gdy opisy obozowiska myśliwskiego bliższe są obrazom dworów królewskich. Omawiając kolejny utwór Hartmanna von Aue — *Iwein*, Classen przedstawia klasyczne motywy dzikości i lasu jako pustyni, z kolei w poemacie *Gregorius* ukazany jest las wpisany w kontekst teologii chrześcijańskiej — jest to miejsce cierpienia, przez które bohaterowie błądzą trzy dni, by spełnić boskie posłannictwo. Kreacja lasu w trzech utworach jednego autora pokazuje, że miejsce to jest dla literatury ważnym konstruktem przemawiającym na wielu poziomach tak, by współgrać z narracją.

Rozdział drugi poświęcony jest analizie *Nibelungenlied* — Pieśni o Nibelungach. Classen pokazuje w nim, jak klasyczne poematy średniowieczne — *El poema del Mio Cid*, *Beowulf* lub Pieśń o Rolandzie osadzają bohaterów w środowisku przyrodniczym. Typowe otoczenie rycerza to otwarte pole bitwy, dwór i przestrzeń bohaterskiego wyzwania, ale często kluczowe momenty rozgrywają się w kulturowym przeciwieństwie tych przestrzeni — ciemnym i zamkniętym lesie. Postać Siegfrieda z Pieśni o Nibelungach jest doskonałą ilustracją tych przeciwieństw, Classen prezentuje ją w bardzo zniuansowany sposób. Główny bohater poematu — Siegfried, czuje się najlepiej w lesie, a w przestrzeni dworu porusza się wyjątkowo niezgrabnie, jest więc postacią na poły dziką, jak biblijny Nemrod jest panem zwierząt i polowania, ale spotyka swój los właśnie w lesie. Autor tłumaczy ten paradoks różnicując przestrzeń przyrody na fragmenty sprzyjające człowiekowi i fragmenty dzikie. Przykład ten pokazuje jak w średniowiecznej literaturze *locus amoenus* nigdy nie był jednoznacznie pozytywnym miejscem.

W rozdziale poświęconym *Perzivalowi* Wolframa von Eschenbach powtórzone zostało wiele z wyżej wzmiankowanych kategorii. Classen ukazuje, jak las zyskuje swoistą podmio-

twość, utrudniając przygody bohatera i będąc zarazem przestrzenią przemiany jego charakteru. Po raz kolejny widzimy jak przyroda pojawia się w fabule tylko wtedy, gdy ma do spełnienia pewną funkcję. Ważną rolę w dziele odgrywa kategoria dzieciństwa w lesie; las staje się sposobem na przedstawienie dorastania bohatera i jego charakteru. Podobną rolę lasu zauważamy w *Tristanie* Gottfrieda von Straßburg — pozostawiony w młodości na pustkowiu Tristan kontempluje swoje życie i zмага się z widmem dzikich bestii. Classen uczuła czytelników na wagę niuansowania kategorii opisu przyrody, w utworze *Der Meleranz von Frankreich* Pleiera, młody bohater po zgubieniu się w lesie z trwogą spogląda na las i dzikie zwierzęta, mimo że w uporządkowanym lesie łowów dworskich jest on mistrzem polowań.

W kolejnych rozdziałach opisane zostały w podobnych kategoriach dzieła Konrada von Würzburg, Elżbiety von Nassau-Saarbücken i Thüringa von Ringoltingen. W każdym ze źródeł znajdują się wyjątkowe elementy, które Classen z dużą dokładnością analizuje pod kątem ich roli w narracji. Jednak ogólnym wnioskiem, który łączy każdy z rozdziałów, jest szczególna rola lasu w poszczególnych utworach. Należy zaznaczyć, że sposób konstruowania narracji i kreacja przyrody u każdego z autorów zasługuje na osobne potraktowanie, niestety Classen podaje w każdym rozdziale ogromne ilości zbędnych informacji, które nie zostają wykorzystane w toku wywodu. Długie streszczenia, wielokrotne podsumowania i obszerna krytyka każdego ze źródeł sprawiają, że praca sprawia wrażenie sztucznie wydłużanej, tak by spełnić kryteria wydawnictwa książkowego. Może się wydawać, że lepszym wyjściem byłoby podzielenie materiału tematycznie i skonfrontowanie go z ustaleniami innych nauk. W ostatnich dwóch rozdziałach autor omawia obszernie ikonografię w dziełach Elżbiety von Nassau-Saarbücken i Thüringa von Ringoltingen. Jest to jednak analiza powierzchowna i ostatecznie nie przynosi nowych wniosków, będąc raczej okazją do przytoczenia ogólnych informacji o przedstawieniach lasu w późnośredniowiecznej sztuce i prezentacji kilku manuskryptów i starodruków.

Praca Albrechta Classena w pełni spełnia cele, postawione przez autora we wstępie. Classen z dużą skrupulatnością zbadał narrację najważniejszych utworów średniowiecznej literatury niemieckiej i z godną pochwały szczegółowością przedstawił niuansy kreacji i funkcjonowania lasu w źródłach literackich. Niestety autor wybrał moim zdaniem błędne założenia metodologiczne — wyłączenie z badań nad narracją rozważań nad istotą przedmiotu narracji. Mimo że Classen kilkakrotnie wspomina o rzeczywistości lasu: w postaci karczków, badań nad krajobrazem i fenomenologii przebywania w lesie, nie włącza tych wzmianek w tok wywodu, traktując je jako anegdotyczne ciekawostki. Kwestie te są bardzo istotne już przy wyborze tematyki pracy. Samo ograniczenie zainteresowania pracy do literatury niemieckiej jest podziałem sztucznym — język jest fenomenem kultury ludzkiej, las z kolei jest fenomenem transgranicznym, różniącym się jednak diametralnie w zależności od regionu. Oddzielając literaturę niemiecką od jej francuskich korzeni autor powinien zwrócić uwagę na warunki przyrodnicze panujące w Niemczech, stopień deforestacji, prawodawstwo leśne, w końcu spojrzeć na osobę autora jako wchodzącą w interakcję z lasem, sam język opisu lasów również powstał pod wpływem tych czynników. Classen zaznacza możliwość takiego spojrzenia na tematykę przyrody, jednocześnie podkreślając skomplikowanie tego zadania. Z powyższych względów recenzowana książka powinna być wyjściem do dalszych badań interdyscyplinarnych.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA PRZEDMIOTU

- CLASSEN 2012 = *Rural Space in the Middle Ages and Early Modern Age: The Spatial Turn in Premodern Studies*, red. Albrecht Classen, Berlin–Boston 2012
- CLASSEN 2014a = Albrecht Classen, *Storms, Shipwrecks and Life-Changing Experiences in Late Medieval German Litterature: From Oswald von Wolkenstein to Emperor Maximilian*, „Oxford German Studies”, XLIII, 2014, 3, s. 212–228
- CLASSEN 2014b = Albrecht Classen, *The Role of the Forest in German Literature: From the Medieval Forest to the Grünes Band Motif Studies and Motivational Strategies for the Teaching of the Middle Ages*, „Journal of Litterature and Art Studies”, IV, 2014, 3, s. 149–164
- CLASSEN 2014c = Albrecht Classen, *Mountains as a Novel Staging Ground in Late Medieval and Early Modern Literature Felix Fabri's Evagatorium (1493), Aeneas Silvio Piccolomini's Historia Austriacalis (after 1452) and Emperor Maximilian's Theuerdank from 1517*, „Medievalia et Humanistica”, XXXIX, 2014, s. 1–23
- CLASSEN 2017 = Albrecht Classen, *Water in Medieval Literature: An Ecocritical Reading*, London 2017
- HOFFMANN 2014 = Richard C. Hofmann, *An Environmental History of Medieval Europe*, Cambridge 2014

Igor Rosa
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny